

ЛЮДМИЛА РУБЛЕЎСКАЯ

ДАГЕРАТЫП

ЯНУШКЕВІЧ
В Ы Д А В Е Ц Т В А

Мінск
Выдавец А.М. Янушкевіч
2017

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44
P82

Серыя заснавана ў 2016 годзе

Рублеўская, Л.І.

P82 Дагератып : дэкадансны раман / Людміла Рублеўская. — Мінск : А.М. Янушкевіч, 2017. — 246 с. — (Літаратурная серыя «Шляхецкая чытанка»).
ISBN 978-985-7165-11-7.

Гісторыка-прыгодніцкі раман Людмілы Рублеўскай «Дагератып» мае незвычайную структуру: дзеянне Кнігі знешняга кола перацякае ў Кнігу ўнутранага кола, з сучаснасці ў гістарычнае мінулае з непаўторнай атмасферай дэкадансу. Два зрэзы ў часе непарыўна звязаныя між сабою.

Гісторыя пачынаецца ў нашу эпоху: малады біёлаг Гальяш рыхтуецца з'язджаць за мяжу, але, разбіраючы рэчы ў дзедавай кватэры, знаходзіць стары дзённік. Перад чытачом паўстаюць загадкавыя падзеі канца XIX стагоддзя...

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-7165-11-7

© Рублеўская Л.І., 2013
© Афармленне. Выдавец А.М. Янушкевіч, 2017

ЗМЕСТ

КНИГА ЗНЕШНЯГА КОЛА	7
Раздзел першы	
Пад'езд з шахматнай падлогай	7
КНИГА ЎНУТРАНАГА КОЛА	24
Раздзел першы	
Пан Ніхель і нахабныя студэнты	24
Раздзел другі	
Спадкаемца маёнтка Жухавічы	45
Раздзел трэці	
Змрочная калекцыя Каганецкіх	67
Раздзел чацвёрты	
Ноч абуджае звера	86
Раздзел пяты	
Вяртанне ў Жухавічы	102
Раздзел шосты	
Ваўкалак і ягоны доктар	118
Раздзел сёмы	
Пакаранне звера	143
Раздзел восьмы	
Пачвары местачковага жыцця	166
Раздзел дзявяты	
Палац вужынага караля	183
КНИГА ЗНЕШНЯГА КОЛА	209
Раздзел другі	
Сляды на твані	209
Раздзел трэці	
Вяртанне ваўкалака	228
ПАТАЕМНАЯ КНИГА	242

КНИГА ЗНЭШНЯГА КОЛА

Раздзел першы

ПАД'ЕЗД З ШАХМАТНАЙ ПАДЛОГАЙ

Гэта было ў той год, калі ўсе пачалі насіць кашулі ў краткі.

Быццам вуліцы запоўніліся каўбоямі.

Але пазнаваўся толькі статак.

Яшчэ ў той час у горадзе паўсюль замест асфальту клалі новую плітку. Дакладней, здзеклівае падабенства брукаванкі. Шэрыя ці ружаватыя бетонныя брускі мясцовай вытворчасці вельмі хутка трэскаліся, а паколькі зазвычай іх укладвалі ў вільготную зямлю — а халера яго чакаць, пакуль высахне, распаўзаліся ў бакі, як гнілое сукно, дыбіліся неахайнымі хвалямі, па якіх было нават весела скакаць. Тым больш у маіх Чаравіках. Менавіта так, з вялікай літары. Суперскія Чаравікі, якія ўдалося набыць хаця б ужыванымі, праз інтэрнэт, затое — чорна-бліскучыя, з цяжкой «жаўнерскай» скуры, прашытыя суровымі ніткамі... Хех! Навюткія такія ж за маю журналіцкую паўстаўку не купіш.

Дарэчы, яшчэ пашанцавала на гэтую паўстаўку, мне ж засталася апошні курс давучыцца, а ўжо цяпер не баліць галава пра размеркаванне.

Затое баліць — пра жытло. Праўда, якраз з'явіўся шанец гэтую праблему бліскуча вырашыць. Знаёмы хлопец з'язджае па нейкім гранце займацца сваёй біялогіяй—заалогіяй—пацукалогіяй, а паколькі акрамя

тае пацукалогіі (ці прусакалогіі) нічога яго, падобна, па жыцці не цікавіць, прапанаваў сваю кватэру, у самым цэнтры места, абсалютова бясплатна ў карыстанне двум правінцыяльным студэнтачкам. На шчасце, Наста, мая сяброўка і суседка па здымным жылле, з'ехала на тыдзень да бацькоў, і ўсе ўражанні візіту — мне, мне адной!

Машыны ляцелі па праспекце так мэтанакіравана, быццам кожная везла сэнс жыцця, але мяркуючы па смуродзе, які пасля іх заставаўся, гэта быў не вельмі добры сэнс. Я дастала смартфон і патыцкала пальцам у экран, павялічваючы фрагмент карты з патрэбным мне домам. Ого, гэта той самы, з дзвюма скульптурамі перадавых калгасніц на карнізе і кніжнай крамай на першым паверсе! Крутая кватэрка...

Высока нада мной перадавыя калгасніцы, прыціскаючы да магутных грудзей па снапе, перавязаным стужкай, пазіралі ў шэрае восеньскае неба цяпер ужо майго горада сляпымі каменнымі вачыма. І зерне ў іх каласах было каменнае. А млын заснавальніка горада, волата Мянэска, які перамолваў камяні, даўно спыніўся, і не было нікому справы да хлеба прамінулых стагоддзяў.

Пад'езд нагадваў пра тыя часы, калі па вітых лесвіцах з каванымі мадэрновымі балясінамі дзелавіта падымаліся людзі ў фуражках з зорачкамі, а той, за кім яны ішлі, кідаўся ў лесвічны пралёт...

Ды не, гэта я рамантызую. Ніхто не кідаўся... У гэтым я ўпэўнілася, калі працавала над серыяй артыкулаў пра беларускіх літаратараў з таварыства «Маладняк». Сядзелі па кватэрах і чакалі арышту — паэты, пісьменнікі, навукоўцы... Трэсліся пад коўдрамі, трымалі ў калідоры клуначак з неабходнымі для турмы рэчамі, прыслухоўваліся начамі да крокаў па лесвіцы: не, не да нас! Далібог, не да нас! І суцяшаліся: я ж нічога кепскага савецкай уладзе не зрабіў, я ж за яе,

ёсць больш вінаватыя! Нават калі арыштуюць, раз-
бяруцца! Ну не можа быць, каб вось так, нізавошта...

Магло. І было.

Я пісала артыкул за артыкулам, і з'яўляліся ўсё но-
выя імёны, вартыя згадкі... І пакуль гэта будуць друка-
ваць у газеце, якую распаўсюджваюць па бібліятэках,
пакуль яна будзе заставацца беларускамоўнай, і па-
куль будзе магчымасць працаваць у архівах, нават
атрымліваючы менш, чым каштуюць неўжываныя
мае боты, нават з тым, што даводзіцца пісаць шмат
інфармацыйнай нецікавай лухты і бегаць з дыктафо-
нам па начальніцкіх прэсухах — я не звольнюся...

Мне яшчэ ў дзяцінстве мама казала, што я «не
ад гэтага свету».

А па-мойму, дык кожны сам выбірае, у якім свеце
яму жыць. Іх жа насамрэч многа, практычна пара-
лельных, светаў, дзе ўмоўны шматок сена матляецца,
падвешаны на вяровачцы, перад пысай даверліва-
га асла, змушаючы яго ісці ды ісці і валачы за сабой
сваё жыццё.

Пра свой матывуючы «шматок сена» я вам распа-
вела...

А падлога ў гэтым пад'ездзе нагадвае шахматную
дошку. Чорныя і белыя пліткі-ромбікі, быццам ты
ўнутры атракцыёна, які стварае прасторавыя ілюзіі.

Атракцыён сапраўды быў... Такімі ж пліткамі-ром-
бікамі выкладзены пад'езд, дзе знаходзіўся музей ад-
наго савецкага паэта, пра які я напісала рэпартаж.
Надта ж уразіла ўсё — і злавесна-ціхі пад'езд з каван-
нымі балясінамі і вітражамі ў стылі арт-нуво, і вельмі
савецкая экспазіцыя, дзе дэманстраваліся шматлікія
ўзнагароды і пасведчанні паэта, а пра ягоную рэпр-
эсаную радню і расстраляных сяброў — нічога...
А паколькі я яшчэ згадала, што сюды рэдка ходзяць
наведнікі, кабеты, якія кіравалі музеем, закідалі ўсе
інстанцыі і мяне асабіста абуранымі скаргамі і патра-

баваннямі нахабную і недасведчаную «привлечь по всей строгости». Якраз цяпер я была ў стадыі чакання... ну, не арышту — але чагось таксама непрыемнага... Праўда, звольняць наўрад — я ж дзеўка «пісучая», як у нашай тусоўцы кажуць... Але прыкра было, праўда. Затое гэтую прыкрасць можна выкарыстаць і для Справы — каб лепш зразумець сваіх герояў, якія таксама зведалі даносы і дурныя абвінавачванні.

А вось і патрэбная кватэра... На самым верхнім паверсе, дзесьці непадалёк вартуюць дах каменныя калгасніцы. Дзверы старыя, з натуральнага дрэва... Ад нумара засталася адна металёвая лічба, другую можна адгадаць па цёмным адбітку: «37».

Як для мяне, дык запомніцца на раз: самы расстрэльны год — 1937.

Блін, толькі не дрыжэць... Не чырванець, не папець, не зглытваць сліну і не адводзіць вочы, як школьніца! А сэрца пад акампанемент званка білася ўсё хутчэй... Баязліўка, закаханая дурында...

Высокая і шэравокая прычына маёй панікі, Гальяш адчыніў і ветліва адышоўся ўбок, прапускаючы мяне ў кватэру. Вядома, ён быў у кашулі ў краткі. Зялёна-белыя.

— Прывітанне... Сімка.

Перад маім імем была зразумелая паўза. Звыкнуць трэба, так звяртацца да, у прынцыпе, сур'ёзнай дзяўчыны (спадзяюся, што ствараю менавіта такое ўражанне). Але сваё імя па пашпарце «Серафіма» я ненавідзела настолькі, што сама вырашыла з яго паздзеквацца. Сімка — гэта і мой нік у сеціве, і тэст падчас знаёмстваў. Калі пачынаюць перапытваць «Як, як?» альбо расцягваюць вусны ў паблажлівай усмешцы, я залічваю гэтых людзей у паралельны свет. Гальяш у свой час проста паціснуў руку і зазірнуў мне ў вочы шэрымі вачыма, такімі светлымі на смуглявым абліччы — не ад прыроды смуглявым, а ад за-

гару вечных вандровак. Дый у самога імя было на сучасны слых дзіўнаватае. Гальяш, беларуская форма звыклага «Ілля».

Прызнацца, менавіта ягонае імя давала мне найбольшую надзею... Пэўна ж, чалавек дэманструе зацікаўленасць беларускай культурай, а значыць, мы паразумеемся?

Але я вельмі хутка пераканалася, што нічога ён не дэманструе. Проста, як і я, не любіць свайго імя па пашпарце.

Ён амаль увесь час маўчаў. Дзень народзінаў маёй аднакурсніцы быў шчабятлівы і крэатыўны, з «гадальнымі» піражкамі і конкурсам «дастань яблык з вады зубамі». Абслінены яблык я чапаць не стала, з піражка выняла праалееную паперку з абяцаннем «вялікага і светлага кахання», непрыкметна скамечыла і сунула ў кішэню джынсаў. Гальяш таксама пазбягаў «крэатыву», на спробы яго «раскатурхаць» адказваў белазубай усмешкай, а паколькі ён быў высокі, плячысты і няспешны, звалачы яго з канапы гвалтам было цяжка.

І што яму напярочыў піражок імянінніцы, я так і не даведалася.

Толькі пад канец вечарыны Гальяш трохі разгаварыўся — пра апошнюю экспедыцыю... Я так і не ўцяміла, куды менавіта, але на балаты. Змрочныя такія, бясконцыя беларускія балаты. Расказваў цікава: пра чырвоныя ад журавін паляны, птушак, якія крычаць, бы немаўляты, параненага лася, якога выцягнулі з дрыгвы — а цалкам магчыма, ён проста сам пайшоў туды паміраць. Я глядзела, як хлопец падчас аповеду няўважна адкідвае даланей доўгі русявы чуб, як пасміхаюцца ягоныя вусны з цвёрдым «мужчынскім» абрысам, як на шчацэ бялее маленькі стары шнар... І разумела, што ўліпла. І вельмі няўдала.

Гэты малады чалавек не цікавіўся беларускай літаратурай, у яго была дзяўчына, і ён у хуткім часе павінен з'ехаць за мяжу.

Пасля мы яшчэ некалькі разоў сустракаліся ў той жа кампаніі — глядзелі фестывальныя фільмы, потым абмяркоўвалі іх у кавярні, аднойчы Гальяш нават правёў мяне дахаты — ну, не тое што правёў, яму проста было па дарозе, і акрамя сяброўскіх размоў, нічога не адбылося...

А цяпер і не адбудзецца. І я буду жыць у гэтай кватэры з высокай столлю, з пафарбаванымі яшчэ за савецкім часам жоўтай крэйдавай фарбай сценамі і цяжкой бронзавай люстрай, у якой не хапае лямпачак... І вышукваць сляды былога гаспадара, і адгавяць, ад чаго ўтварылася гэтая драпіна на сцяне, і гэтая пляма на стальніцы...

— Праходзь, пакажу, дзе што.

А ў мяне ўзнікла пакутлівая дылема: здымаць ці не здымаць чаравікі? Зняць — выявіць сябе выхаванай дзяўчынкай, тым больш і гаспадар у гумавых сініх «хлёпанцах», як кажа мая бабуля, і такія ж запасныя «хлёпанцы» для гасцей стаяць у вітальні... Але вельмі верагодна, што чорныя мае калготкі парваліся на вялікіх пальцах, і я буду крадма і пакутліва сцягваць дзіркі ўбок, каб пальцы з іх не вытыркаліся, і больш ні пра што думаць не змагу, акрамя як заўважаць хлопец, што я ў дзіравым, альбо не.

Паркет чысты, але лакам не блішчыць... А, пашкандыбаю ў сваіх жаўнерскіх чаравіках, выяўлюся такой нефармадкай.

Падчас азнаямляльнай экскурсіі я глядзела ў шырокую спіну біёлага, і гэта моцна адцягвала ад успрыняцця інфармацыі, яна даходзіла да свядомасці як праз пылявы фільтр. «З суседзямі асцярожна, старыя «актывісты», зрэагуюць на любы гучны «чых». Кран падцякае, пастараюся памяняць перад ад'ез-

дам пракладкі. На гаўбцы барахло, якое ўсё варта выкінуць, але калі знойдзеце, што скарыстаць — калі ласка. Ровар, дарэчы, яшчэ на хаду. Талеркі ўсялякія ды рондалі маюцца, мыць ці не мыць — вырашаць вам. Тэарыумы-серпентарыі свае я дамовіўся ўжо, куды падзець, не зважай на іх. Вось кнігі і часопісы прашу ўсё-ткі не выкідваць. Мог бы — забраў, але за акіян валачы не выпадае. Да таго ж, можа, прыйдзецца вяртацца».

Вычутae ў апошняй фразе змусіла здрыгануцца: «прыйдзецца». Гэта значыць, вяртацца не збіраецца.

Я нарэшце ўважліва азірнула: так, гэта кватэра чалавека, які сабраўся ў бежанцы. Дыван згорнуты, як вялізны пыльны вусень. Перавязаныя стосы кніг ляжаць проста на падлозе, побач са спакаванымі валізамі, у расчыненых шафах гуляе паветра. Ой, а вось і згаданыя серпентарыі-тэарыумы... У шклянках, адмыслова падсвечаных, неверагодна марудна варушыліся істоты, з якімі я не жадала мець ніякіх зносінаў, нават на адлегласці. Ніколі не зразумею людзей, якія могуць жыць побач з гэтай поскудзю... Не, я ўсведамляю своеасаблівую прыгажосць і гэтай срабрыста-зялёнай змяюкі, што ляніва гоніць свае кольцы вакол нейкай карчажыны, і вунь таго гіганцкага павука, які трымаецца ўсімі расстаўленымі валаватымі лапамі за кавалак цагліны, і чарапахі, якая меланхалічна пускае бурбалкі, высунуўшы звыродліва маленькую галаву, падобную да гнілога карэньчыка, з-пад вады... Супер, усе прыгожыя, усе хай жывуць... Толькі не побач са мной!

Я кінула ўважлівы позірк на гаспадара кватэры: што з ім не так, не можа быць, каб чалавек, які спіць здаровым сном побач з жывым тарантулам, а той перабірае калматымі лапкамі, быў зусім нармальны...

З іншага боку, мае апантаныя архіўныя вышукі «за так» і слёзы над запырсканымі крывёй стэнаграма-

мі допытаў таксама камусьці падаюцца прыкметай душэўнай хваробы.

На пісьмовым сталі стаяў расчынены ноўтбук, на маніторы якога млява плаваў, як яшчэ адна пачварка ў празрыстай скрынцы, лагатып *Windows*. А побач у шкляной рамачцы фота: Гальяш у кашулі ў краткі, толькі чорна-чырвоныя, а ля яго — галава да галавы — вясёлая прыгожая дзеўка ў каўбойскім капелюху і чорнай цішотцы. Гарэзлівыя цёмна-бліскучыя кудзеры дзеўкі змяшаліся з русавымі валасамі біёлага, які тады адрасціў іх ледзь не па плечы.

Гэта тая самая Лера, што чакае яго ў каліфарнійскім універсітэце.

Што ж, рушніком ім дарога... Будуць разам ездзіць па прэрыях і збіраць тарантулаў.

— Халера, здаецца, цэлы тыдзень рэчы перабіраў, але гэта ж кватэра дзеда і прадзеда, тут ва ўсіх закутках нейкая старызна, — вінавата прагаварыў Гальяш, азіраючыся па баках. — На антрэсолі і ў камору яшчэ нават не зазіраў.

— Дык давай дапамагу, — нечакана для самой сябе прапанавала я. І, злавіўшы разгублены позірк, паспешліва патлумачыла: — Мне ж, урэшце, тут жыць. Усё роўна буду прыбірацца.

Гальяш трохі павагаўся — так званая джэнтльменская паўза, потым крытычна агледзеў мяне — джынсы, чорная байка, цалкам прыдатная для нечарговага суботніка, пакорпаўся ў плеченай скрынцы, якая стаяла ў куце пакоя, і кінуў мне пад ногі панашаныя жаночыя чорныя паўкеды якраз майго памеру.

— З мяне гарбата.

Усё-ткі з ім проста... І паўкеды — не «хлёпанцы», дзіркі ў калготах схаваюць (а дзіркі якраз былі, як я ўпэўнілася, сцягнуўшы нарэшце ў вітальні чаравікі).

Каб весялей працавалася, Гальяш уключыў на ноўце музыку, прычым падборка была самая дзіўная. Дэпрэсійныя скавытанні «Металікі» змяняліся энергічным «Хто ты гэтка? Свой, тутэйшы! Чаго хочаш? Долі лепшай!», меладычнае пясчотнае «Алоха» гавайскага спевака Камакавівы, які загінуў, задушаны ўласным тлушчам — фолк-рокам фэнтэзійнага кштальту. Пра рыцараў, эльфаў і драконаў. Асабліва гаспадару падыходзіла песенька пра Міхеля, у якога ёсць калодзеж, дзе жыве Ундзіна. І нічога таму мужыку больш не трэба, ні гаспадыні ў хаце, ні золата, ні кароны, ні трона... Бо «у Міхеля ёсць калодзеж, у калодзежы ёсць Ундзіна».

Каб выцягнуць усе транты з кладоўкі, спатрэбілася не менш за гадзіну. Падшыўкі «Новаго мира» і «Науки и жизни» сямідзясятых гадоў, перавязаныя «шпагатам» — скручанай з жаўтлява-брунатнай паперы вяровачкай, мех старога мужчынскага абутку, выцвілыя балоневыя курткі, радыёла, набор медыцынскіх баняк у палатняным мяшэчку... Музей сац-арта.

— Слухай, і не шкада табе з'езджаць? — не вытрымала я. Гальяш трохі прамарудзіў, перш чым кінуць у гару хламу, асуджанага на сметніцу, настольную лямпу на гнуткай металёвай ножцы, але без абажура, шнура і лямпачкі.

— А што я тут забыўся? — адказ прагучаў нечакана злосна-тужліва, нібыта той, хто гаварыў, сам сябе пераконваў. — Магчымасцяў для працы — трохі больш, чым ніякіх, выбіць фінансаванне экспедыцыі — лягчэй самому ў жабу ператварыцца. Тэма мая нікога тут не цікавіць, бо каўбасы ад яе не прыбавіцца.

— А родныя? — не здавалася я. — Не засумуеш?

— Маці без мяне цудоўна абыходзіцца ўжо дваццаць гадоў, — Гальяш страсянуў русавым чубам. — Жыве ў Швецыі, дзе ў яе іншая сям'я, і два мае зводныя браты там таксама па мне не плачуць. Бацьку

ўвогуле не ведаю. Мяне выхоўвала бабуля. Яна калісь сышла ад майго дзеда — доктара навук і ўладальніка гэтай кватэры, у хрушчоўку да простага інжынера па пральных машынах. У той час, дарэчы, гэта была супертэхніка, кшталту нана-тэхналогій. Нічога сабе сямейка, так? Мае першыя ўспаміны — я лаўлю ў лазенцы павукоў, саджу ў слоік і адчуваю сябе непатрэбным і падкінутым, як Гары Потэр да Хогвардса.

Я агледзела ўпэўненую постаць гаспадара і не змагла ўявіць яго затурканым худзенькім Гары Потэрам у каморы альбо лазенцы. Да таго ж я ў сям’і расла маленькім баством, для якога тата прыладжваў на балконе гамак, мама шыла касцюмы прынцэсы, а бабуля не клала ў варыва цыбулі, якой я не царпела, і мне цяжкавата ўявіць іншае дзяцінства.

— А я думала, ты ў гэтай кватэры вырас...

Гальяш шпурнуў у гару хлама гумавую грэлку калісьці бэзавага колеру.

— Дзед так і не ажаніўся другі раз і ўпарта ваяваў з бабуляй за права выхоўваць дачку, пасля — мяне. Я яго баяўся — ён быў чалавек дужа суровы. Бабуля так і тлумачыла свой учынак: маўляў, у экс-мужа зверху касцюмчык, а пад ім — ваўчыная скура. Напалохаў ён яе аднойчы моцна сваім... характарам. Неўзабаве пасля таго, як памерла бабуля, памёр і ён, такі вось... лебедзь-адналюб, перад смерцю адпісаў мне кватэру. Тут з шаснаццаці і живу сам. — Малады гаспадар кінуў на мяне хмуры позірк і прамовіў, нібыта апярэджваючы пытанне, якое, відаць, апрыкрала чуць. — Нічога, спраўляюся. Ведаеш, я неяк прачытаў ва ўспамінах акадэміка Дзмітрыя Ліхачова пра ленынградскую блакаду цікавы эпізод пра лёс навукоўцаў. Этнографы вымерлі з голаду, матэматыкі, лінгвісты... Адны заолагі практычна ўсе выжылі, бо ўмелі паляваць.

Я абвяла позіркам сталінку: хаця зараз і рэзрух, і няма асаблівых дызайнерскіх вышукаў, але й дастат-

кова акуратна, павута па кутах не вісіць. П'янак тут дакладна не ўчынялі, плакатаў з рок-зоркамі на сцены не ляпілі. Нават абраз «Неапалімая купіна» ў куце, а пад ім лампадка. Ціхая кватэра інтэлігентнага хлопца з антыкварнай мэбляй з карэльскай бярозы і густоўнымі нацормортамі на сценах. Каб у мяне адпачатку такая была... Жыві — не хачу.

— Ведаеш, я таксама атрымліваю капейкі. І не скажу, каб мае тэмы былі запатрабаваныя ды перспектыўныя ў вачах уладаў.

— Ты думаеш, я з-за грошай з'язджаю? — Бач ты, абурыўся, шэрымі вачыма пабліскае. — Усё, што мне трэба — магчымасць працаваць. А тут яе не даюць. Тры гады таму атрымаў гумавай дубінкай па галаве і пярцовым газам у вочы за тое, што спыніўся паназіраць за, так бы мовіць, несанкцыянаваным мерапрыемствам. Занялі на камеру разам з іншымі, вылічылі, дзе працую, прасігналілі — і я паўгода працаваў на паўстаўкі, потым вярнуўся на месца, але без асаблівых перспектыў. Начальства разумнае, як бы і пакарала, і «захавала твар». Бабуля, старая камуністка, як даведалася, што на мітынгу быў, мяне «фашыстам» абазвала. Не, нічога тут не зменіцца. Колькі жыву — столькі чую ў нашай інтэлігентскай так званай тусоўцы: «Валіць трэба. Валіць трэба!» Хто застаецца — ці няўдачнік, ці калабарант. Ну вось і я звалю. Буду героем.

Гальяш прамаўляў з горыччу і злосцю, за якімі адчуваліся сотні пакутлівых спрэчак і несправядлівых абвінавачванняў, у тым ліку ад ягонай дзяўчыны, якая, мусіць, і пастаралася ўгаварыць непрактычнага сябра на правільны крок.

— Я не лічу, што «зваліць» — гэта подзвіг, — асцярожна прамовіла я. — Калі аднаму вучонаму, спецыялісту па рускай літаратуры, пасля рэвалюцыі прапанавалі з'ехаць за мяжу, ён адмовіўся з каментаром «Месца ўрача — у чумным бараку».

— І пасля яго расстралялі, — злосна адрэзаў Гальяш. — Усё вырашана. Мяне чакаюць кракадзілы Амазонкі.

«І твая Лера», — раздражнёна дадала ў думках я. Але на рэўнасць і раздражненне ў мяне не мелася аніякага права.

Нейкі час мы працавалі моўчкі, дабраўшыся да антрэсоляў. На драбіны залезла я: прыступкі, калісьці пафарбаваныя ў ярка-чырвоны колер, былі здрадліва таненькія, ледзь не з фанеры, месцамі патрэскаліся, і Гальяша маглі не вытрымаць. Я здымала рэчы і перадавала біёлагу, уяўляючы, што было б, каб аднойчы ён замест скрынкі падхапіў на рукі мяне.

За апошнім экспанатам давалося лезці ў самы кут антрэсоляў. Гэта была скрынка з выцвілага юлёвага кардону з выцісненымі срэбнымі кветачкамі, акуратна перавязаная барвовай стужкай, як торт. Мяркуючы па памеру, у такой каробцы мог захоўвацца дамскі капялюш з вялікімі брыламі, пра які я заўсёды марыла, але так і не наважылася набыць. Знаходка адрознівалася ад іншых рэчаў, як тонкая доўгая цыгарэтка з ментолам ад папяросінаў, якія курыў мой родны дзед.

Гальяш няўважна дазволіў мне вывучыць экспанат. Я паставіла каробку на канапу і тузанула за аксамітную запыленую стужку.

Зверху ляжалі граматы з профілямі Леніна–Сталіна, выпісаныя на імя выкладчыка педтэхнікума Ігната Сымонавіча Масевіча, далей — загорнуты ў цэлафан стосік пажоўклых паперак, якія, аднак, не стала разглядаць, бо рука сама пацягнулася да антыкварнага альбома ў скураной вокладцы, з накладнымі металёвымі кветкамі, з вензелямі, якія яшчэ не страцілі пазалоту.

— Падобна, мы знайшлі твой сямейны архіў! — урачыста абвесціла я. Гальяш прысеў ля мяне, бяз-

важка і павольна паглядзіў альбом, нібыта прыручаў звера, і разгарнуў. Вялікі здымак з літарамі ў куце «Фотоателье Нихель и К*» змусіў мяне захоплена ўздыхнуць. Сапраўдная дама-вамп: тонкі профіль, цёмныя бліскучыя валасы-карэ паказваюцца з-пад капелюша з кароткімі брыламі, доўгая прыгожая шыя, як у Ганны Ахматавай, рука ў карункавай пальчатцы манерна падносіць да ярка нафарбаваных маленькіх вуснаў цыгарэтку ў тонкім муштуку. Вочы вельмі светлыя і нейкія дзіўныя... Углядаюцца ў невядомую далеч, але быццам чакаюць не прынца пад пунсовымі ветразямі, а атрад гунаў у калматых скурах, якім трэба ўсадзіць па страле ў сэрца.

— Гэта хто? — выдыхнула я. Гальяш дастаў фотаздымак з акуратных паўкруглых разрэзаў, пераканаўся, што на звароце нічога няма, акрамя надпісу алоўкам: «Багуслава».

— Магчыма, якаясь прабабка. Не ведаю.

Прагарнуў яшчэ адну старонку. На нас глядзелі людзі даўно прамінулай эпохі. У сурдутах, мундзірах, пышных спадніцах да падлогі і шчыльна зацягнутых гарсэтах.

— Ну вось гэта неадменна твой продак! — тыцнула я пальцам у фота чалавека ў дыхтоўным касцюме, пры гальштуку, але з тварам паляўнічага, вандроўніка ці ваяра. Вочы быццам свяціліся на загарэлым твары, і напэўна былі шэрага колеру, як у Гальяша, нос, здаецца, перабіты, валасы, таксама светлыя, адкінуты назад, адкрываючы высокі лоб. Подпіс лацінскімі літарамі: «Шымон Каганецкі».

— Нагадвае артыста з прыгодніцкіх фільмаў пра пошукі скарбаў, — зазначыла я. — Хто гэта?

— Не ўяўляю, — напружана прагаварыў Гальяш. — Такого прозвішча ў сям’і ніколі не чуў.

— Ой, а гэтая мясціна мне знаёмая! — радасна сказала я, паказваючы на фотаздымак маёнтка: двухпа-

вярховы будынак, масіўныя белыя калоны, герб над уваходам, не разабраць, які. — Гэта Энгельсаўка, непадалёк ад майго мястэчка. Мы туды ў грыбы ездзім. У будынку было лясніцтва, а цяпер нічога няма, вокны дошкамі забітыя. Разбураецца паціху. А герба над уваходам не памятаю, знішчаны, відаць, яшчэ да вайны.

— А як даўней тая Энгельсаўка называлася? — запытаўся Гальяш, якога, як я спадзявалася, усё больш чаплялі таямніцы мінулага. Да свайго сораму, я не магла дакладна ўспомніць. Нешта такое інфернальнае, замененае на ідэалагачна правільную назву, як Прапойск — на Слаўгарад.

Яшчэ ў альбоме былі пранумараваныя здымкі нейкіх этнаграфічных рэдкасцяў: каляднай маскі, каменнага стода, драўлянага слупа з грубай разьбой.

Наступным скарбам у юлёвай каробцы аказалася загорнутая ў белую сурвэтку, пажаўцелую на згінах, срэбная пласцінка. Калі мы пачалі круціць яе ў руках туды-сюды, разгледзелі на паверхні выяву мужчыны. Малады, са шляхецкімі вусамі, у канфедэратцы. Дагератып, тэхналогія першых фотаздымкаў! Відаць выяву кепска, затое захоўваецца лепш, чым папера. Але ні подпісу, ні лічбаў.

— У цябе дакладна арыстакратычныя карані, Гальяш! — з хваляваннем зазначыла я. Біёлаг паціснуў плячыма і зірнуў на мяне амаль вінавата.

— Нічога не магу патлумачыць. Бабуля памерла, дзед памёр, маці наўрад што ведае, яе радавод ніколі не цікавіў. Дзед ненавідзела, з бабуляй сварылася — як жа, дачка-камсамолка збегла да імперыялістаў.

— Я дапамагу разабрацца з гэтымі дакументамі, — вырвалася ў мяне. — Я ж у архівах з падобнымі працую.

Ніколі не прапаноўвайце хлапцу, які вам падабаецца, нават страшэнна падабаецца, сваю дапамогу, калі ён сам не просіць. У іх, мужчынаў, інстынкт: апякаеш

яго — ты «мамачка» альбо драпежніца, якая хоча яго акруціць, а калі вакол цябе трэба бегаць з марозівам і паліто — ты чароўная дама, якую ён, магчыма, заваюе, нягледзячы на цяжкасці.

— Дзякую, але гэта не гарыць.

Голас гучаў настолькі знарчыста абыякава, што я абурылася і засмуцілася. Бо абыякавасць да гісторыі, у тым ліку ўласнага роду, уважаю за такі недахоп разумовы і душэўны, што чалавек успрымаецца, як інвалід. Я не хацела б настолькі расчаравацца ў шэравокім біёлагу.

Я моўчкі паклала ў скрынку зноў загорнуты ў сурвэтку дагератып, а Гальяш ужо трымаў у руках пульхны сшытак у зялёнай пацёртай вокладцы, яшчэ адзін экспанат з каробкі. Сшытак аказаўся ўвесь спісаны цвёрдым почыркам з вострадахавымі літарамі. Вельмі падобна на дзённікавыя запісы... Дата на першай старонцы — 1893 год — падалася мне чамусьці страшэнна знаёмай. Ах, так, гэта ж лічба з каменнага п'едэстала знакамітай скульптуры-фантана «Хлопчык з лебедзем», зробленай у год адкрыцця ў горадзе водаправоду. Колькі я на першых курсах сядзела з сябрамі на лаўцы каля таго фантану, сузіраючы гэты надпіс. Дарэчы, пляц з фантанам празвалі «Панікоўкай» — бо хлопчыка, які п'яшчотна прыціскае да сябе вялікую птушку, гарадскія жартаўнікі прыпадабнялі да персанажу рамана Ільфа і Пятрова «Залатое цяля», старога шалбера Панікоўскага, што больш за ўсё на свеце любіў красці гусей.

Але перад намі дзённік, напісаны больш за сто гадоў таму! Подпіс уладальніка знайшоўся: «Багуслава Н». Відаць, тая самая дама з цыгарэткай!

— Гэта табе таксама не цікава? — як мага больш хладна папыталася я.

Ну чаму, чаму патрапіла мне ўтрэскацца ў хлопца, які настолькі не падзяляе маіх інтарэсаў? Ды каб

я на антрэсолях нашай хрушчоўкі такое знайшла, я б валяр'янку бутэлечкамі піла, абы сэрца ад радаснага ўзрушэння і прадчування таямніцаў не выскачыла! Але Гальяш усё-ткі, падобна, больш прыкідваўся абыякавым, чым быў. Ён кусаў вусны і вадзіў пальцамі па сшытку, быццам наважваўся... І нарэшце прамовіў глуха:

— Мне страшна.

Ад нечаканага прызнання ў слабасці, ад усведамлення, што я заслужыла такую шчырасць, я зноў расчулілася, расцяклася, як алей на цёплай патэльні.

— Чаму?

Гальяш задумаўся, паціраючы пальцам лоб, такі ж высокі, як у невядомага Каганецкага на фота-здымку.

— Гэта як бы ты азірнуўся назад, і замест дарогі, па якой ішоў, звычайнай такой, асфальтавай, пабачыў пракладзеную над прорвай хісткую кладку. Што ў маім мінулым, чыя кроў ува мне цячэ? Я па звярах ведаю, як шмат значыць парода. Магчыма, мой свет парушыцца, калі я гэта прачытаю, і я ніколі не стану ранейшым. У бальніцах нездарма не даюць хвораму на рукі гісторыю яго хваробы.

— Лічыш за лепшае зрабіць выгляд, нібы мы нічога не знаходзілі? — з выклікам прамовіла я. Гальяш уздыхнуў на поўныя грудзі, быццам рыхтаваўся да бойкі, і шчыра ўсміхнуўся (маё здрадлівае сэрца, вядома, трапятнулася).

— Я не дазволю сабе быць баязліўцам. Тым больш, я ж бачу, як цябе гэта ўсё цікавіць, і артыкулы твае чытаў... — (Чытаў! Трэба ж!) — Ты малайчына. Магчыма, штось і з гэтай каробкі выкарыстаеш у сваёй працы. Так што...

Гальяш абвёў вачыма загрузашчаны пакой.

— Бог з імі, з трантамі, заўтра сам скончу. Я абяцаў табе гарбату... Вось давай і зладзім вечар за гарбатай

і чытаннем старых дакументаў. Ты сама сказала, умееш іх разбіраць, дык і агучыш.

— А калі за вечар не паспеем? — вырвалася ў мяне. Біёлаг неяк занадта ўважліва паглядзеў і павольна прамовіў:

— Тады працягнем назаўтра. Мой самалёт толькі праз тыдзень.

Спадзяюся, ён не заўважыў маёй радасці...

Тонкая змяюка нарэшце вырашыла запаўзіці ў самы цёмны кут сваёй шклянкой турмы і скруцілася надзейным клубком, чарапаха — не паверыце — усё гэтак жа пускала бурбалкі, магчыма, гэта была ў яе доўгатэрміновая медытацыя альбо натхнёныя спевы, тарантул... На тарантула я намагалася не глядзець, так што не магу сказаць, што ён рабіў у той момант. А мы з шэравокім шыракаплечым не маім хлопцам уселіся побач на канапу, засланую пледам, зразумела, у краткі, гарбата дымілася ў кубках з зялёнай паліванай керамікі, канапкі з вяндлінай, па хуценькаму зварганеныя мною, ляжалі гарой у талерцы з такой жа зялёнай керамікі, не хапала толькі агню ў каміне, як і самога каміну.

Я адсёрбнула гарбаты, салодкай «у чатыры лыжачкі», як мне падабаецца, разгарнула першую старонку таямнічага дзённіка і прачытала:

«3.10.1893. Я не люблю фатаграфіаваць мёртвых дзяцей».

КНИГА ЁНУТРАНАГА КОЛА

Раздзел першы

ПАН НІХЕЛЬ І НАХАБНЫЯ СТУДЭНТЫ

Багуслава не любіла фатаграфавачь мёртвых дзяцей.

Праца ёсць праца. Асабліва калі за гэтыя *post mortems* адсыпаюць грошай, як вандроўнаму менестрэлю пад канец панскага вяселля.

Але ўвекавечванне нябожчыкаў было дурной модай, якая прыйшла ў забытае Госпадам мястэчка, добра пабадзяўшыся па Еўропе...

Уласна гучучы, усё, што сюды дабрыдала ў якасці новага-прагрэсіўнага-моднага, і было такім валацужным фацэтам з падпудранымі зморшчынамі... Тут даношвалі капялюшыкі фасону, якія ў Парыжы даўно пусцілі на зручныя фетравыя падэшвы для хатніх пантофляў, ахвотна куплялі патэнтаваныя эліксіры ад аблысення і грудной жабы, за якія ў Жэневе кагось даўно пасадзілі ў каталажку, бо ў тых цуд-мікстурах утрымлівалася конская доза свінцовай атруты... Насілі гарсэты з кітовым вусам і апраналі нанач шаўковыя сетачкі для валасоў, пілі какаву з размяляваных ружовымі кветачкамі парцалянавых кубкаў, манерна адставіўшы мезенцы, выпісвалі літаратурны дадатак да «Новаго времени», але чыталі толькі Надсана, і толькі таму, каб было што працытаваць у гасцях... Прыходзілі ў модную кніжную краму

братоў Масевічаў, але куплялі толькі паштоўкі «Любі мяне, як я цябе» і стараліся нават не падыходзіць да паліцаў з падазронай літаратурай кшталту нямецкіх філосафаў, і ўжо, вядома, перабягалі на другі бок вуліцы, калі ў краме ў чарговы раз быў ператрус, і з яе дзвярэй выкідвалі проста на зямлю шкодныя выданні. І нават не думалі, што можна жыць неяк іначай, не сцінаючыся міжволі пры выпадковай сустрэчы з панам у форменнай белай фуражцы, а ў галаве пры гэтым мітусяцца непатрэбныя ўспаміны пра найменшыя праявы ўласнай нелаяльнасці... А раптам данеслі, напаклёпнічалі, і будзе пастарунак, суд, катарга, зацемка ў местачковай газетцы «прыгрели змею на груди», «заклеймим позором», «выжжем каленым железом»... Дый нават няхай проста вытураць са службы і перастануць заўважаць на вуліцах...

Тутэйшым цяжка ўявіць, што хтосьці жыве, не ведаючы гэтага ліпучага, агіднага пачуцця, якое халодзіць і раз'ядае душу знутры і завецца Страхам.

Ён жа карысны, гэты страх, для існавання Імперыі — некаторыя лічаць, што ён увогуле неабходны, як клейстар, які змацоўвае дэталі казачнага горада Кіцежграда з пап'е-машэ ў вітрыне крамы дзіцячых тавараў. Так, на гэтай зямлі, якую яшчэ нядаўна адно за адным скаланалі няўдалыя паўстанні, кожны павінен усведамляць сваю недасканаласць, грахоўнасць, што падлягае пакаранню, і ад гэтага імкнуцца засведчыць сваю лаяльнасць — а найлепей гэта зрабіць, выкрыўшы яшчэ большага грэшніка, чым сам... Бунтаўніка, інсургента, рэвалюцыянера, бамбіста, бязбожніка, іншаверцу, масона альбо сепаратыста, які лічыць, што акрамя вялікага рускага народу тут маюць права жыць і мець сваю культуру нейкія іншыя «народнасці»...

Усё новае ў гэтым свеце здавалася падазроным.

Таму навіной, трохі небяспечнай і амаль неверагоднай, сталася ў мястэчку N фотаатэлье пана Вараксы Ніхеля і ягонай дачкі Багуславы.

Як усё, што змяняе жыццё, гэтыя асобы з'явіліся проста і нечакана.

Прыехаў, валюхаючыся, заляпаны гразёй экіпаж, нагружаны абцерханымі куфрамi. На мокрую брукванку ступіў спадар у светла-шэрым касцюме-тройцы, капелюшы і круглых акулерах у тонкай жалезнай аправе. Падкруціў акуратныя пасівельныя вусы, ацаніў краявіды Наўя і тэатральна развёў рукамі:

— Натуральнасць і шчырасць! Я проста прагну адлюстраваць гэтыя рамантычныя лужыны і платы, хлявы і хлебадайныя лаўкі з дапамогай свайго апарату! Сусветная гісторыя не даруе, калі я гэтага не зраблю, таму мы застаемся, дарагая мая Багута!

Ягоная спадарожніца, паненка з паставай, якая бывае толькі ў ангельскіх гувернантак і асоб, што пазбягаюць выпадковых знаёмстваў, пакрывіла фанабэрыстыя вусны, нафарбаваныя цёмнай памадай, так што здавалася, быццам паненка толькі што на-смакталася крыві:

— Не сумняюся, што райскія краявіды і арыстакратычныя фізіяноміі тутэйшага бамонду ўзнімуць ваш фатаграфічны геній, дарагі тата, на парнаскія вышыні... Як, дарэчы, гэтае бласлаўленае места называецца, забылася?

Пан Ніхель нечакана спрытна схапіў за плячук аднаго з цікаўных непаўналетніх месцічаў, мурзатага і кірпаносага:

— Малады чалавек, улучыце беднаму вандроўніку трохі ўвагі... Будзьце ласкавыя, нагадайце назву гэтага населенага пункта!

Тубылец змаргнуў рудымі вейкамі:

— Ч-чаго?

Ветлівы пан паправіў мезенцам акуляры і перапытаў, у мяккім тоне голасу пазвоньвала сталь:

— Мясцэчка як называецца?

Хлапчук шмаргануў кірпатым носам і адказаў з недаверам, як бы не мог паверыць, што хтось на белым свеце можа быць такім недасведчаным.

— N, ясная рэч.

І вылупіўся на паненку, як на вылаўленую ва ўласнай студні русалку.

Лупіцца было чаго. Паненка была стрыжаная — цёмныя валасы звісалі з-пад строгага капялюшыка двума бліскучымі крыламі, ледзь дасягаючы падбароддзя. На госці быў модны кардыган у чорна-чырвоныя краткі, зашпілены на ўсе тузіны дробных гузікаў. Твар бледны, з вытанчанымі, але нібыта застылымі рысамі, а вочы колеру веснавога лёду такія светлыя, што зрэнкі і абадок вакол радужкі здаюцца асабліва цёмнымі, як і рэзка зламаныя бровы.

— Няхай будзе N, і нават з каптуром! — пакорліва згадзіўся пан у акулярах. — Думаю, што тут удасца зняць недарагое памяшканне для студыі.

Так у мясцэчка на берагах звлістай рачулкі Наўкі, якая ніколі не гайдала на сваіх кволых хвалях ні ганарыстую купецкую ладдзю, ні баявы карабель з каляровым ветразем, прыйшоў Вялікі Прагрэс у выглядзе фатаграфічнага мастацтва.

Не тое каб месцічы не бачылі ніколі фотакартак — але былі яны справай дарагой, загадкавай, мала каму дасяжнай. У сем'ях мясцовай арыстакратыі побач з фамільным посудам захоўваліся даўнейшыя дагератыпы — срэбныя пласцінкі з цьмянымі выявамі бацькоў і дзядуляў. А фотакарткі на шчыльным кардоне, з віньеткамі і абрэзанымі зубчыкамі краямі мелі толькі тыя, хто выязджаў у Вільню, Варшаву, Менск ці Санкт-Пецярбург.

Ці трэба казаць, што напачатку пазычаць сваё аблічча таемнаму дэману з чорнай скрынкі пана Ніхеля баяліся нават прагрэсіўныя насельнікі горада N. У кожнага ў памяці сядзелі аповеды пра скрадзены след і праткнуты спіцай адбітак у лужыне.

Але паступова ў двухпавярховы зялёны будынак насупраць пажарнай часткі, у дзверы пад шыльдай «Фотаатэлье. Пан Ніхель і К*» завітвала ўсё больш месцічаў. Найчасцей замаўлялі сямейныя партрэты – з іх напружана пазіралі чапурыстыя матроны ў капотах і каптурах, мужчыны ў пінжаках і кашулях з накрухмаленымі каўнярамі, дзеці ў гімназічнай форме. Ну і, вядома, маладажоны, гордыя той светлай прышласцю, якой яшчэ не займелі і наўрад будучь мець – круглатварыя нявесты ў карункавых капелюшах, жаніхі з вялікімі далонямі ў цесных пальчатках, цяжкімі сківіцамі і глыбока пасаджанымі вачыма, здрадліва блакітнымі, як тутэйшае неба.

Пасля таго, як пана Ніхеля запрасілі ўвекавечыць гарадскую раду на чале з бурмістрам на фоне грандыёзнай будоўлі заводу па апрацоўцы драўніны па нямецкай тэхналогіі – адкрыццё таго заводу ў хуткім часе мусіла праславіць мястэчка N на ўсю імперыю, – паставіць на сервант фотаздымак з уласным абліччам стала не менш ганарова, чым выпісваць газету.

Сям'я Ніхеляў заняла ў горадзе прыблізна такое месца, як у афрыканскім племені ведзьмакі. Ніхто не спрабаваў іх закідаць камянямі, але запрасіць на гарбату ці папрасіць адрас краўца, які так зграбна пашыў касцюм пана Вараксы Ніхеля, нікому б у галаву не прыйшло. Ну хіба суседу-краўцу Навуму Гурэвічу, у якога шылі касцюмы і паліто нават бургамістр і паліцмайстар. Але ж гэта пан Гурэвіч, які нават пані бурмістрыху можа змусіць чакаць у чарзе, пакуль здымае мерку з булачніцы Манькі, бо вакол булачніцы, як вядома, за хвілю не абыдзеш.